

*Савчук Н. М.,**orcid.org/0000-0002-8835-3921**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри прикладної лінгвістики та журналістики**Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*

ФОРМУВАННЯ ВИСОКОГО РІВНЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ У СФЕРІ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ

Анотація. У статті визначено основні аспекти формування високого рівня комунікативної культури у сфері професійного спілкування під час вивчення навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням».

У зв'язку з тим, що в наявних словниках з української мови та в інших джерелах не представлено визначення терміну «комунікативна культура», було охарактеризовані наукові підходи вчених до визначення таких понять, як «комунікація», «спілкування», «комунікативна діяльність».

Визначено головні критерії сформованості комунікативної культури в майбутніх фахівців, що характеризують високий рівень її прояву, а саме: досконале володіння нормами літературної мови на всіх рівнях мовної системи; обізнаність щодо комунікативних якостей мовлення та врахування їхніх особливостей у процесі створення усних висловлювань та виконання творчих завдань у письмовій формі; відповідальне ставлення особистості до мови та мовлення; сформованість мовленнєвих навичок, контрольних і стимулювальних умінь.

Зроблено висновки, що формування комунікативної культури майбутніх фахівців у процесі вивчення навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» є цілеспрямованим процесом, що передбачає знання норм і правил користування мовою, володіння термінологією відповідно до обраного фаху, сприяє розвитку вміння формувати висловлювання, правильно виражати свою позицію, уміння вести діалог, публічні виступи, володіти голосом, дикцією, манерою спілкування, мати власний стиль мовлення та успішно реалізовувати себе в різних сферах комунікації.

Крім того, визначено, що формування комунікативної культури у сфері професійного спілкування має ґрунтуватися на таких положеннях: планування й проведення занять на основі залучення студентів до ситуативного спілкування, моделювання професійних та виробничих ситуацій; використання інтерактивних форм і методів навчання, а також завдань на розв'язання певних професійних проблем із застосуванням діалогу, дискусії, дебатів.

Ключові слова: комунікативна культура, спілкування, комунікація, інтерактивні методи, мовленнєвий етикет.

Постановка проблеми. Інтеграція України до європейського освітнього простору потребує впровадження в систему професійної освіти нової фахової ділової комунікації, тобто мовної освіти, яка має стати важливою складовою професійної підготовки, у зв'язку з тим, що змістове наповнення категорії

«інтелігентне мовлення» розкриває мову як творчу практику людей, які взаємодіють між собою. Усе це можна реалізувати в процесі вивчення навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням», що орієнтована на формування високого рівня комунікативної культури у сфері професійного спілкування. Саме комунікативна культура є однією з головних детермінант розвитку суспільства. І, як відомо, рівень комунікативної культури індивіда залежить від рівня сформованості загальної культури, що забезпечує оптимізацію інтелектуального, духовного та морального розвитку фахівця.

На сьогодні сучасний фахівець має досконало володіти українською мовою та застосовувати її під час реалізації функціональних обов'язків. Необхідно зазначити, що знання професійної мови майбутньому фахівцю допоможуть значно краще оволодіти обраним фахом, підвищити ефективність своєї праці, оскільки саме мова визначає культуру та професійну компетентність фахівця. Отже, сформувати мовну особистість, яка володіє культурою усного й писемного мовлення, тобто грамотно користується мовою, уміє гідно поводитися в будь-яких ситуаціях і обставинах, а також здатна повною мірою застосовувати набуті знання, уміння та практичні навички з метою удосконалення мовної моделі поведінки в професійній сфері, допоможе опанування навчального курсу «Українська мова за професійним спрямуванням». У межах нашого дослідження процес формування комунікативної культури розглядається як важливий компонент підготовки компетентного фахівця, який володіє мистецтвом слова, що є однією з умов для досягнення успіху в різних сферах, а також знаннями про мовні норми та правила етикету під час спілкування, культурою усного та писемного мовлення. Для фахівців професії типу «людина – людина» комунікативна культура є однією з основних умов досягнення високого рівня професіоналізму, у зв'язку з тим, що в процесі взаємодії можна створити адекватне уявлення про людину, її бажання, потреби, полегшити процес професійної адаптації. Окрім того високий рівень сформованості комунікативної культури сприяє успішній реалізації знань, умінь і практичних навичок у процесі спілкування та налагодження конструктивної взаємодії під час виконання професійних завдань.

Отже, формування комунікативної культури в професійному спілкуванні в процесі вивчення навчального курсу «Українська мова за професійним спрямуванням» набуває особливої значущості, оскільки пронизує й зв'язує в єдине ціле усі складові моделі майбутнього фахівця як професіонала та особистості.

Зв'язок з попередніми дослідженнями. Чимало вчених, зокрема Г. Андреева, Г. Балл, Л. Орбан-Лембрик, Т. Яценко, займалися вивченням проблемних аспектів комунікації та культури спілкування. Зазначені дослідники розглядали поняття «культура спілкування» як цілісну систему, яка містить взаємопов'язані морально-психологічні компоненти. Водночас низка науковців, як-от Н. Бабич, С. Єрмоленко, М. Жовтобрюх, А. Коваль, М. Пилинський та В. Русанівський, приділяли увагу вивченню проблемного питання щодо мовної й мовленнєвої культури. У психологічних та педагогічних працях О. Газмана, В. Кан-Калика, Г. Костюка та А. Мудрика досліджено проблему формування культури мовлення.

Отже, проаналізувавши наукові погляди вчених, маємо підстави констатувати, що на сьогодні не існує досліджень, які спрямовані на визначення основних аспектів формування високого рівня комунікативної культури у сфері професійного спілкування під час вивчення навчального курсу «Українська мова за професійним спрямуванням».

Мета статті – визначити основні аспекти формування високого рівня комунікативної культури у сфері професійного спілкування під час вивчення навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням».

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до мети дослідження, передусім вважаємо за необхідне приділити увагу аналізу навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням». У процесі вивчення цього курсу майбутні фахівці в закладах вищої освіти отримують знання про мовленнєвий етикет та культуру мови під час спілкування, а також оволодівають тактикою поведінки в процесі взаємодії для подальшого застосування в майбутній професійній діяльності, отримують інформацію про культуру ведення різної документації відповідно до загальноприйнятого офіційно-ділового стилю, генерують стійкі комунікативні компетенції, які є важливими для професійного спілкування.

Зважаючи на вищезазначені аспекти, особливу увагу маємо приділити комунікативній культурі. Як відомо, важливою частиною життя будь-якої людини є комунікація і спілкування, а отже, її культура, адже вони взаємопов'язані між собою: культура людини розпочинається з мови.

Аналізуючи категорію «культура», маємо зазначити, що в тлумачному словнику української мови вона розглядається як комплекс матеріальних і духовних цінностей; рівень розвитку суспільства; те, що продукується з метою задоволення потреб; вихованість та освіченість [1, с. 1]. Так, на думку М. Буланова-Топоркова, культура визначає матеріальний та духовний рівень розвитку певних історичних періодів та специфічних сфер діяльності чи життя [2, с. 75]. Отже, можемо констатувати, що культура – це те, що створив індивід. На сьогодні існують декілька видів культури, проте в контексті нашого дослідження зосереджуємо увагу на категорії «комунікативна культура», яка виступає компонентом загальної культури особистості. У зв'язку з тим, що в наявних словниках з української мови та в інших джерелах не представлено визначення терміну «комунікативна культура», вважаємо за необхідне пояснити його через такі дефініції, як «комунікація», «спілкування», «комунікативна діяльність».

Передусім проаналізуємо поняття «комунікація». Так, у словникових джерелах цей термін характеризується як обмін інформацією, налагодження взаємодії та підтримання її на

належному рівні [3, с. 9]. С. Гончаренко зазначає, що комунікація – це певна риса особистості, здатність до реалізації процесу спілкування з іншими людьми, доброзичливість, що формується впродовж життя та в професійній сфері людини [4, с. 174].

Комунікація передбачає взаємообмін інформації, у якому вагому роль відіграє якість надання інформації, її змістове наповнення, що допомагає не тільки правильно та чітко уявити певну проблему, але й сформуванню стратегії і тактики поведінки в процесі її розв'язання, пошуку більш ефективних методів, прийомів і засобів з метою реалізації попередньо побудованих завдань. Крім того, на думку дослідниці, успішність комунікації залежить від ясності та доступності інформації [3, с. 11].

Водночас М. Бітянова у своїх наукових дослідженнях розглядала комунікацію як акт спілкування, що охоплює комунікативний (обмін інформацією між партнерами в процесі взаємодії) і перцептивний (процес виховання й пізнання індивідами один одного з подальшим налагодженням міжособистісної взаємодії) аспекти [5, с. 56].

Отже, на основі аналізу поглядів вчених можемо зробити висновок, що поняття «спілкування» та «комунікація» є компонентами комунікативного процесу, адже передбачають обмін інформацією між людьми, налагодження міжособистісних взаємин, прояв ініціативності під час комунікації.

Крім того, зазначимо, що володіння знаннями щодо спільних та відмінних рис під час спілкування та комунікації набуває важливого значення для фахівця з метою реалізації успішної комунікативно-мовленнєвої діяльності, яка визначається відповідним рівнем сформованості знань про мовленнєві норми та правила спілкування, умінням застосовувати в процесі взаємодії вербальні та невербальні засоби спілкування, розширенням спектру голосових модуляцій, суттєвим урізноманітненням й забарвленням голосової виразності, володінням технікою та логікою мовлення.

У контексті аналізу таких дефініцій, як «культура мови» й «культура мовлення», слушною є думка М. Пентилюк, яка зазначає, що культура мови – це, насамперед, наука, що вивчає нормативність мови, яка проявляється на усіх рівнях мовної системи, за якими і здійснюється класифікація мовних норм, та її відповідність тим вимогам, що стоять перед мовою в соціумі, при цьому культура мовлення передбачає володіння мовою на високому професійному рівні, відповідно до її норм під час реалізації мовленнєвої діяльності індивіда [6, с. 12].

На основі аналізу науково-педагогічних джерел визначено, що до процесу оволодіння мовою та її культурою належать уміння розмовляти без уживання русизмів та суржику, дотримуватися мовленнєвого етикету, писати без помилок і калюк, логічно будувати речення з дотриманням причинно-наслідкових зв'язків, володіти правилами тактики в процесі комунікації, застосовувати різноманітні засоби комунікації в процесі реалізації майбутнього фаху на основі креативного підходу. Володіння мовою на високому професійному рівні є головною складовою загальної культури індивіда, допомагає реалізувати професійну підготовку до обраного фаху. Тому саме в процесі вивчення навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» можна сформуванню високий рівень комунікативної культури.

Навчання української мови професійного спілкування спрямоване на розкриття важливої інформації про нормативність сучасної української мови; формування вмінь і практич-

них навичок застосування різноманітних засобів мови під час реалізації професійного мовлення; збагачення словникового запасу; розвиток практичних навичок щодо виконання роботи з текстами різних стилів і жанрів відповідно до мети мовлення та сфери спілкування; надання необхідних відомостей про основні аспекти культури ведення документування різних текстів відповідно до офіційно-ділового стилю, оволодіння знаннями про головні правила їх укладання [7, с. 150].

Отже, навчальна дисципліна «Українська мова за професійним спрямуванням» спрямована насамперед на формування мовленнєвої компетентності, що виражається в розвитку комунікативної культури, яка підпорядковується загальноприйнятим вимогам вербального спілкування, до основних компонентів якого належить: правильність мовлення, мовна майстерність та свідомість, тобто уміння оцінювати та покращувати мовленнєву діяльність комунікантів у процесі всієї навчальної діяльності.

Крім того, відповідно до практичного досвіду викладання навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» ми визначили головні критерії сформованості комунікативної культури в майбутніх фахівців, що характеризують високий рівень її прояву, а саме: досконале володіння нормами літературної мови на всіх рівнях мовної системи; проінформованість щодо комунікативних якостей мовлення та врахування їхніх особливостей у процесі створення усних висловлювань та виконання творчих завдань у письмовій формі; відповідальне ставлення особистості до мови та мовлення; наявність мовленнєвих навичок та контрольних і стимулювальних умінь.

Отже, з метою формування високого рівня комунікативної культури у сфері професійного спілкування під час вивчення української мови за професійним спрямуванням майбутнім фахівцям доцільно пропонувати виконувати комплекс розроблених викладачем завдань із метою розвитку умінь та практичних навичок реалізації ефективної мовленнєвої діяльності для виконання роботи за фахом, тобто здійснення осмисленого чи інтуїтивного наміру адресанта, який визначає внутрішню програму та спосіб її втілення за рахунок правильного, раціонального, вмотивованого і точного застосування мовних засобів, оволодіння культурою ведення монологу, діалогу та полілогу, збагачення словникового запасу професійною термінологією, підбір доцільних та адекватних способів реалізації окресленої мети засобами української мови.

На наш погляд, для формування високого рівня комунікативної культури у сфері професійного спілкування під час вивчення української мови за професійним спрямуванням необхідно на практичних заняттях пропонувати завдання на моделювання реальних професійних і виробничих умов спілкування, що сприяють стимулюванню майбутніх фахівців до користування знаннями мови у практичній сфері, правильно консолідувати мовні одиниці, реалізовувати мовленнєву діяльність на основі визначеної комунікативної мети, здійснювати підбір належних форм та типів мовлення, брати до уваги функціональні стилі мовлення, розвивати вміння налагоджувати комунікацію та взаємодіяти з людьми, здійснювати самопрезентацію за допомогою засобів мовленнєвої комунікації. Наприклад, для формування високого рівня комунікативної культури можна запропонувати такі завдання: відповідно до панівних вимог документування написати офіційно-діловий текст, тобто лист-прохання, рекламний лист (на вибір); крім того, майбутні

фахівці мають прокоментувати відповідну інформацію стосовно функцій спілкування та змоделювати кілька ситуацій, які підтверджують їх реалізацію, насамперед в усній формі. Працюючи над матеріалами, які розміщені в різноманітних словниках, студент не лише самостійно займається пошуком необхідної інформації, але й поетапно розвиває лексикографічну компетентність, покращує своє мовлення, що й надалі допоможе майбутньому фахівцю оволодіти основними правилами новітньої редакції українського правопису; навчитися правильно ставити наголоси; покращити вимову звуків і звукосполучень; збагатити свій словниковий запас.

А з метою мотивації майбутніх фахівців до оволодіння комунікативною культурою необхідно на заняттях із навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» зосередити увагу на важливості врахування індивідуальних особливостей співрозмовника в процесі налагодження взаємодії, зокрема віку, професії, статі, його соціального статусу, для правильності та доцільності висловлювань, мотивування співрозмовника до змістовного продовження діалогу.

Також важливим, на наш погляд, для формування комунікативної культури в професійному спілкуванні є використання на заняттях із навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» інтерактивних форм і методів навчання: застосування імітаційних рольових, ділових та навчальних ігор; реалізація методу «мозкового штурму», що стимулює майбутніх фахівців до певної мисленнєвої діяльності під час висловлювання власних поглядів за умови дослуховування до думок інших; методу проєктів для навчання студентів самостійно мислити, знаходити та розв'язувати проблеми на основі використання знань із різних галузей, формування інтегративних умінь, прогнозування результатів та можливих наслідків різних варіантів розв'язання; встановлення причинно-наслідкових зв'язків [8, с. 77; 9, с. 92].

Також необхідно зазначити, що майбутнім фахівцям необхідно постійно працювати над умінням правильно висловлювати свою позицію як в усній, так і писемній формі; вчитися обирати найбільш ефективні варіанти побудови висловлювання. Крім того, студенти мають приділяти особливу увагу професійній мові, тобто оволодіти термінологією, моделювати мовленнєві ситуації відповідно до обраного фаху, набувати основних аспектів риторичних знань і вмінь та вивчати ази ділового етикету, насамперед мовленнєвого.

Зазначимо, що в процесі вивчення навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» наближення процесу навчання до потреб комунікації можливе лише за умови організації мовних завдань і функцій. Так, наприклад, оволодівши інформацією для розв'язання однієї мовної задачі, студент отримує знання про один з «вузлів» загального механізму системи промови і може брати активну участь у спілкуванні в межах цієї ситуації. Просуваючись в опануванні системою промови, студент на кожному етапі освітнього процесу зможе почувати себе компетентним мовним співрозмовником [10, с. 15]. Отже, під час застосування комунікативного методу майбутні фахівці набувають комунікативної компетенції, тобто здатності користуватися мовою залежно від певної ситуації відповідно до обраного фаху, що, безумовно, сприятиме розвитку їхньої комунікативної культури.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, можемо констатувати, що формування комунікативної

культури майбутніх фахівців у процесі вивчення навчального курсу «Українська мова за професійним спрямуванням» є цілеспрямованим процесом, що передбачає знання норм і правил користування мовою, володіння термінологією відповідно до обраного фаху, сприяє розвитку вміння формувати висловлювання, правильно виражати свою позицію, уміння вести діалог, публічні виступи, володіти голосом, дикцією, манерою спілкування, мати власний стиль мовлення та успішно реалізовувати себе в різних сферах комунікації.

Крім того, формування комунікативної культури у сфері професійного спілкування має ґрунтуватися на таких положеннях: планування і проведення занять на основі залучення студентів до ситуативного спілкування, моделювання професійних та виробничих ситуацій. На практичних заняттях перевагу варто надавати інтерактивним формам і методам навчання, а також завданням на розв'язання певних професійних проблем із застосуванням діалогу, дискусії, дебатів.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у вивченні дидактичних можливостей застосування інформаційно-комунікаційних технологій для формування комунікативної культури у сфері професійного спілкування під час вивчення навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням».

Література:

1. Яременко В., Сліпущко О. Новий тлумачний словник української мови: у 3-х томах. Київ : Аконіт, 2001. 926 с.
2. Лівенцова В.А. Формування культури професійного спілкування у майбутніх менеджерів невиконавчої сфери : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Тернопіль, 2002. 206 с.
3. Косенко Ю.В. Основи теорії мовної комунікації : навч. посіб. Суми : Сумський державний університет, 2011. 187 с.
4. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 373 с.
5. Колоїз Ж.В., Березовська-Савчук Н.А. Українська мова професійного спілкування в аспекті теорії стилів та культури мовлення : практикум. Кривий Ріг : ФОП Маринченко С.В., 2019. 131 с.
6. Пентиліук М.І. Культура мови і стилістика. Київ : Вежа, 1994. 240 с.
7. Шевчук С.В., Клименко І.В. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник. 2-ге вид., випр. і допов. Київ : Алерта, 2011. С. 150–151
8. Дроздова І.П. Актуальні проблеми методики аудиторних і позааудиторних занять із розвитку українського професійного мовлення студентів-нефілологів. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія і педагогіка». Острого: Вид-во Національного ун-ту «Острозька академія», 2014. Вип.29. С. 77–82.

9. Пасинок В. Г. Основи культури мовлення : навч. посіб. Київ : Центр учбової літ., 2019. 243 с.
10. Основи культури фахової мови : навч. посібник / укл. : Г.А. Коцюбовська, Н.А. Баракатова. Дніпро : НМетАУ, 2018. 36 с.

Savchuk N. M. Formation of a high level of communicative culture in the sphere of professional communication while learning the ukrainian language for a professional direction

Summary. The article defines the main aspects of the formation of a high level of communicative culture in the field of professional communication during the study of the Ukrainian language in a professional direction.

Due to the fact that existing dictionaries of the Ukrainian language and other sources do not provide a definition of the term "communicative culture", the scientific approaches of scientists to the definitions of such concepts as "communication", "communication", "communicative activity" were characterized".

The main criteria for the formation of communicative culture in future speech specialists have been formed, which characterize a high level of its manifestation, namely: perfect mastery of the norms of the literary language at all levels of the language system; awareness of the communicative qualities of speech and taking into account their peculiarities in the process of creating oral expressions and performing creative tasks in written form; the responsible attitude of the individual to language and speech; the existence of speech skills and control and stimulating skills.

Conclusions were made that the formation of the communicative culture of future specialists in the process of studying the Ukrainian language in a professional direction is a purposeful process, which includes knowledge of the norms and rules of language use, mastery of terminology in accordance with the chosen profession, contributes to the development of the ability to form statements, correctly express one's position, the ability to conduct a dialogue, public speeches, to have a voice, diction, manner of communication, to have one's own style of speech and to successfully realize oneself in various spheres of communication.

In addition, it was determined that the formation of communicative culture in the field of professional communication should be based on the following provisions: the construction of classes based on the inclusion of students in situational communication, modeling of professional and industrial situations; in addition, in practical classes, preference is given to interactive forms and methods of learning; as well as the task of solving certain professional problems using dialogue, discussion, and debate.

Key words: communicative culture, communication, communication, interactive methods, speech etiquette.